

KÁRPÁTALJÁRÓL DIÓHÉJBAN

Kovály Katalin – Erőss Ágnes – Ferenc Viktória – Tátrai Patrik

KÁRPÁTALJA ÁLTALÁNOS JELLEMZŐI ÉS NEMZETISÉGI ÖSSZETÉTELE

Kárpátalja (ukr. Закарпатська область) Ukrajna délnyugati részén terül el, az ukrán megyék közül a Lembergivel (Lvivvel) és az Ivano-Frankivszkival határos, melyektől az Északkeleti-Kárpátok hegyvonulatai választják el természetes határként. Kárpátalja Ukrajna második legkisebb megyéje (csak Csernyivci megye kisebb nála), területe 12800 km², ami Ukrajna területének 2,1%-át teszi ki. Kis területe ellenére négy országgal is határos, Ukrajna itt érintkezik Lengyelországgal, Szlovákiával, Magyarországgal és Romániával.

A megye tizenhárom kisebb közigazgatási egységre, járásra oszlik (1. ábra), területén tizenegy város (öt megyei alárendeltségű: Csap, Ungvár, Munkács, Huszt és Beregszász),

tizenkilenc városi jellegű település, illetve 578 község található. A megye székhelye Ungvár. A 2001-es népszámlálási adatok szerint népessége 1242,6 ezer fő, ami az ország lakosságának 2,7%-a (Molnár, Molnár D. 2005).

A 20. század során Kárpátalja több különböző államalakulathoz is tartozott, aminek következtében határai is gyakran változtak (Fedinec 2002). A mai Kárpátalja területe a magyar államalapítás időszakától egészen 1918-ig, azaz majd egy évezreden át a Magyar Királyság része volt, majd az 1920-as Trianoni döntés értelmében Bereg, Máramaros, Szabolcs, Szatmár, Ugocsa és Ung vármegye egy része csehszlovák fennhatóság alá került, Podkarpatska Rus néven. A második világháború idején újra Magyarországhoz került, majd 1945-től a Szovjetunió, azon belül is Szovjet-Ukrajna része lett, Zakarpatszka Ukraina néven. Így automatikusan Ukrajna örökölte meg a régiót a Szovjetunió 1991-es széthullásakor. Jelenleg a független Ukrajna részét képezi.

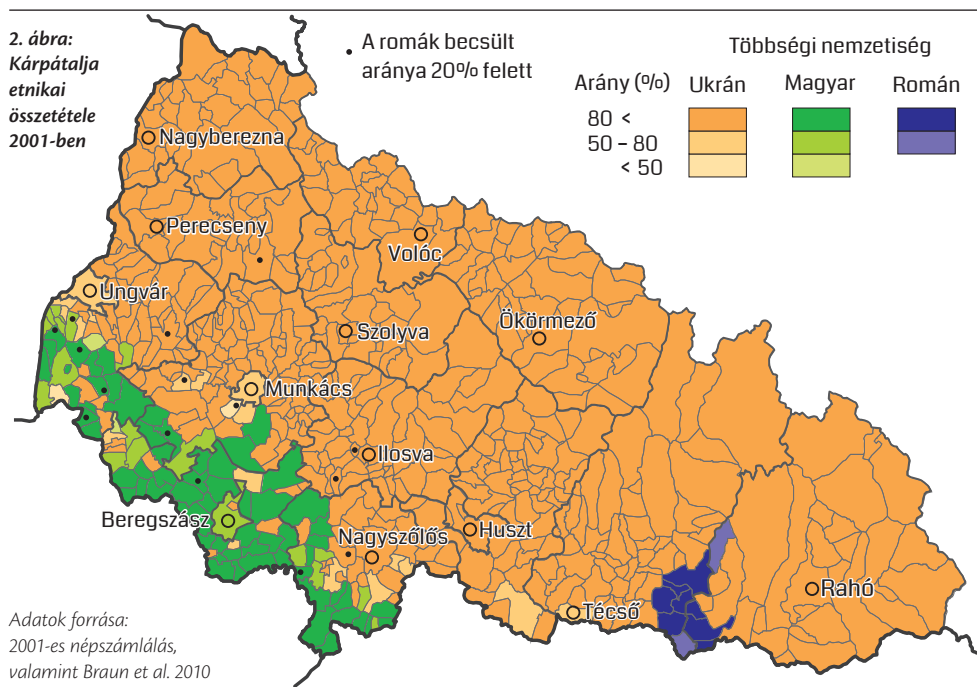
Az évszázadokkal ezelőtt, még a történelmi Magyarország időszakában kifejlődött etnikai-felekezeti sokszínűség napjainkra jelentősen lecsökkent, a nemzetiségi összetétel homogenizálódott. Ennek ellenére az ukrán többség és a legnagyobb kisebbség, a magyarok mellett jelentős számban élnek itt cigányok, románok és oroszok is (Kocsis et al. 2006; Molnár, Molnár D. 2005). Az egykor jelentős szlovák és német lakosság, továbbá az izraelita felekezet tagjai napjainkra lényegében eltűntek Kárpátaljáról.

Kárpátalján időről időre felvetődik a ruszin kérdés, azaz, hogy a többségi nemzet tagjai ukránnak vagy ruszinnak számítanak-e, ami évek óta vita tárgya az ukrán társadalmi-politikai életben. Az ukrán politikum ugyanis nem ismeri el a ruszint önálló etnikumként, az ukrán nemzet egyik néprajzi csoportjának tartja azt. Ennek fényében az egyetlen, 2001-ben tartott ukrainai népszámláláskor sem közöltek adatokat a magukat ruszin nemzetiségűnek vallókról (őket egyöntetűen ukránnak vették), ugyanakkor a ruszin anyanyelvűek száma a hivatalos statisztikák szerint közel 7000 fő volt. Magocsi (2006), aki a kárpátaljai gyökerű ukránokat ruszinnak tartja, 650 ezer főre becsüli a kárpátaljai ruszinság lélekszámát.

Kárpátalja nemzetiségi összetételének vázolásánál (valamint a kötet további fejezeteiben szereplő statisztikák elemzésénél) elsősorban a 2001-es, közel 20 éves, elavult statisztikai forrásokra tudunk támaszkodni. Ukrajnában ugyanis akkor tartották az első és máig egyetlen

népszámlálást. Ez alapján Kárpátalja népességének 80,5%-át az ukrán nemzetiségűek alkotják, míg 151,5 ezer fő vallotta magát magyar nemzetiségűnek (a lakosság 12,1%-a), 158,7 ezer fő pedig magyar anyanyelvűnek. Napjainkra a magyarok száma – a kötetben is helyet kapó SUMMA 2017 c. kutatás alapján – 131 ezer főre becsülhető (Tátrai et al. 2018).

A kárpátaljai magyar népesség legnagyobb része az ukrán–magyar határ mentén húzódó magyar nyelvterületen, egy kompakt sávban él (2. ábra). A megyében a magyarság csupán egy közigazgatási egységben, a Beregszászi járásban alkot abszolút többséget, míg az Ungvári, Munkácsi és Nagyszőlősi járásokban számottevő kisebbséget képez. A magyar nyelvterületen kívül nagy számban élnek magyarok Ungvár és Munkács városában, valamint a Felső-Tisza vidéken (a Huszti, Técsői és Rahói járásokban, valamint Huszt városában), szóróványban.

A kárpátaljai kisebbségek között a magyarokat lélekszámban a románok követik, akik a 2001-es népszámlálási adatok alapján a megye lakosságának 2,6%-át alkotják. Az Ukrajnában élő románság 21,3%-a Kárpátalján él, számuk a megyében 32 ezer fő. A kárpátaljai románok többnyire az ukrán–román határ mentén, a Técsői és a Rahói járás településein koncentrálódnak, egy viszonylag kompakt területen (Molnár, Molnár D. 2005).

Az orosz nemzetiségű lakosok száma 2001-ben 31 ezer főt tett ki, ami alapján a megye összlakosságának 2,5%-át alkották és amivel az Ukrajnában élő jelentős orosz kisebbség csupán töredékét képviselték (UÁSH 2019). Döntően a szovjet időszak alatt a térségbe betelepült oroszok ma is elsősorban a nagyobb városokban, Ungváron, Munkácson, Beregszászon, Nagyszőlősen és Huszton élnek (Molnár D. 2018).

A magát cigánynak valló népesség száma 2001-ben 14 ezer volt, akik többnyire a megye síkvidéki területein laknak (Kocsis et al. 2006). Ugyanakkor – mint a tágabb régiókban mindenhol – a fenti érték jelentősen elmarad a roma népesség becsült számától. 2016-ban a cigányság becsült száma 47 ezer fő, akiknek közel fele, több mint 20 ezer fő magyar anyanyelvű (Molnár et al. 2016).

Noha a 20. század első felében még több tízezer (cseh)szlovák nemzetiségű személy élt Kárpátalján, a történelmi események következtében számuk mára jelentősen lecsökkent. Az Ukrajnában élő szlovákság (6400 fő) közel 90%-a Kárpátalján él, számuk mintegy 5600 főre tehető, ami a megye lakosságának 0,5%-a. A hivatalos statisztikák szerint ezen szlovák nemzetiségű ukrán állampolgárok több mint fele Ungvár városában, másik fele pedig a szlovák határhoz közelebb eső városokban (Munkács, Perecseny, Nagyberezna, Szolyva, Csap) él.

A száz éve még több mint 60 ezer fős német anyanyelvű közösség a második világháború utáni kitelepítések, kivándorlás, valamint a folyamatos asszimiláció miatt 2001-re anyanyelv szerint 1800 főre, nemzetiség szerint 3600 főre csökkent. A kárpátaljai németek többsége napjainkban Munkácson és a környező falvakban lakik (Kocsis et al. 2006).

KÁRPÁTALJA TÁRSADALMI-GAZDASÁGI HELYZETKÉPE

Kárpátalja társadalmi-gazdasági helyzetének sajátossága, hogy bármely államhoz tartozott is a múltban, mindig periférikus pozícióban helyezkedett el, távol a nagy kulturális és ipari központoktól. Ennek eredményeként egyik állam sem fordított különösebb figyelmet a régió gazdaságának fejlesztésére. Így van ez jelenleg is, gazdasági mutatóit illetően Kárpátalja ugyanis az egyik legelmaradottabb régiónak számít Ukrajnán belül. Ennek egyik oka az, hogy területének kétharmada hegyvidék, ahol alacsony a népességszám, elenyésző a mezőgazdasági tevékenység és nincsenek számottevő ipari létesítmények sem (Kovály 2019). 2018-ban a gazdasági hatékonyságot illetően a 22. helyet, az pénzügyi önellátást illetően pedig a 23. helyet foglalta el az ország 24 megyéje között (KMSF 2018). Ukrajna ipari termeléséből 2018-ban mindösszesen 1%-kal vette ki a részét, ami a negyedik legrosszabb mutatónak számított az országban. A külkereskedelmet illetően sem tar-

tozik az élemezőnybe: az ukrán export 3,5%-a, míg az import csupán 2,7%-a bonyolódott Kárpátalján (KMSF 2018).

A megye gazdasági potenciálja erősen korlátozott, legnagyobb természeti kincseit erdőségei és balneológiai adottságai jelentik. A szovjet időszakban dinamikus fejlődő hagyományos gazdasági ágazatok (mezőgazdaság, faipar) a rendszerváltás éveiben erősen redukálódtak, a kolhozok, az állami üzemek tönkrementek, ami a munkanélküliség jelentős növekedésével járt (Kovály 2019).

A recesszió után, a 2000-es évek elején, az ország gazdaságának megerősödésével a megyében is javultak a gazdasági és jövedelmi mutatók, több világcég és külföldi vállalat is megtelepedett Kárpátalján, ami nem csak infrastrukturális fejlesztésekkel járt, de számos munkahelyet is teremtett. A 2008-ban bekövetkezett gazdasági világválság azonban a megye gazdaságát is erőteljesen visszavetette, legnagyobb mértékben azokat az iparágakat érintve, amelyek a korábbi fejlődés alapját képezték: az exportorientált termékek előállítását (elsősorban a gépgyártás és a feldolgozóipar ágazataiban).

A jelenlegi társadalmi-gazdasági folyamatokat alapjaiban határozzák meg a 2014-ben ki-robbant kelet-ukrajnai fegyveres konfliktus közvetlen és közvetett hatásai. Bár Kárpátalja több száz kilométerre fekszik a kelet-ukrajnai hadszínterektől, a megye életére jelentősen rányomta bélyegét a háború. A donbaszi harcok ki-robbanása óta a katonai sorozások több hulláma zajlott le, miközben a gazdaság teljesen összeomlott, azt csupán a nyugati és az IMF kölcsönök tartják egyben (Bacsó, Pataki 2018). 2014-ben a GDP 7%-ot, 2015-ben pedig több mint 10%-ot zuhant. Noha 2016 óta némi emelkedés tapasztalható a GDP értékében, a gazdaság növekedési üteme messze elmarad a 2000-es évek kedvezőbbnek mondható értékeitől. A GDP 2017-ben még mindig nem érte el az 1991-es szintet, a 2014-ben kezdődő kelet-ukrajnai konfliktust megelőzően sem. Az egy főre jutó GDP alapján Ukrajna — Moldova után — Európa második legszegényebb állama (Karácsonyi 2018).

Az infláció soha nem látott méreteket öltve 2014-ben 24,9%, 2015-ben 43,3% volt, az élelmiszerárak megsokszorozódtak, a bérek és nyugdíjak viszont alig (10-15%-kal) emelkedtek. Mára Ukrajnában az infláció mértéke némileg mérséklődött (2017-ben 13,7%, 2018-ban pedig 9,8% volt), azonban még mindig negatív tendenciák figyelhetők meg e téren is. Az ukrán statisztikai hivatal 2019. augusztusi adatai alapján – jelentősen felülbecsülve a terepi realitást – Kárpátalján egy havi átlagfizetés 9062 hrivnya (mintegy 109 000 HUF), míg az ukrainai átlag némileg magasabb, 10 537 hrivnya (mintegy 126 000 HUF) volt, ami erősen felülértékeltnek mondható, ugyanis adatközlőink és tereptapasztalataink alapján a reális átlagbér inkább 4-5000 hrivnya (48-59 000 HUF) között mozog. 2018 végén Kárpátalján a munkanélküliségi arány a hivatalos adatok alapján 10,3%-ot tett ki, amely némileg

magasabb az ukrainai átlagnál (9,1%). Az adatok értékelésénél azonban érdemes figyelembe venni, hogy Kárpátalján (csakúgy, mint egész Ukrajnában) elsősorban a rejtett munkanélküliség a fő probléma, ugyanis a legóvatosabb becslések szerint is a munkanélküliek aránya, a fentebb említett érték három-négyszerese.

Fontosnak tartjuk továbbá kiemelni, hogy Kárpátalja munkaerőpiacán egyszerre van jelen a munkanélküliség és a munkaerőhiány. Az igen jelentős munkacélú elvándorlás különösen érzékenyen érintette például az iskolákat, az óvodákat vagy az egészségügyi intézményeket, amelyek dolgozói tömegével hagyják el az országot (Kovály et al. 2017). A migrációt fontolgatók leginkább az anyagi elégedetlenség miatt hagynák el az országot, ezt követően a családi, párkapcsolati okok a mérvadók (Ferenc 2018). Napjainkban azonban már nem csak a fentebb említett szektorokban vannak betöltetlen állások: a legtöbb üzem, cég, vállalkozás is súlyos munkaerőhiánnyal küzd, a felmondások mindennapi jelenséggé váltak.

Hirdetés a Tácsőről Varsóba tartó új menetrend szerinti autóbuszjáratról

A munkanélküliség, a gazdasági mélyrepülés és a katonai behívóktól való félelem tovább erősítette az egyébként is aktív mobilitási jellemzőkkel bíró kárpátaljai lakosság migrációs hajlandóságát (Tátrai et al. 2016). A kárpátaljaiak életében mindennaposá vált a barátok, kollégák, rokonok külföldi munkavállalása, kitelepülése. Mindez jelentős szociális problémákat is előidéz: egyre elterjedtebbé válnak a csonka családok, a szülők nélkül, jobb esetben rokonokkal felnövő gyermekek.

A fenti társadalmi-gazdasági nehézségeket súlyosbítja az a politikai légkör, amelyben Kárpátalja lakossága mindennapjait éli. Az elmúlt években Ukrajna nyelv- és oktatáspolitikája olyan fordulatot vett, amely az országban élő nemzetiségeket (többek között a Kárpátalján élő magyarokat is) nehéz helyzetbe hozta, a nemzetiségi oktatás és nyelvhasználat meglévő jogait jelentősen szűkítette (Four language laws of Ukraine 2019). Előbb a 2017-es oktatási törvény elfogadása, mely felmenő rendszerben a kisebbségek többségi nyelvű oktatásra való átállását vetíti elő, majd a 2019-es nyelvtörvény borzolta a kedélyeket mind államközi szinten, mind pedig a helyi etnikumok között (erről lásd a kötetben szereplő TANDEM c. kutatás eredményeit).

Összességében tehát elmondható, hogy Kárpátalja és az ott élő népesség jelentős társadalmi-gazdasági gondokkal küzd, a hétköznapi túlélés stratégiájaként pedig egyre többen választják a külföldi munkavállalást. Mindez fokozottan igaz a kisebb falusi térségekre, ahol a helyben való boldogulás egyre nehezebbé válik a munkahelyek hiánya, valamint az egyre növekvő elvándorlás miatt.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bacsó R., Pataki G. (2018): A hitelszövetkezetek gazdaságélénkítési szerepe Kárpátalján összefüggésben az Egán Ede-terv megvalósításával. *Metszetek*, 7 (1), pp. 30–62.
- Braun L., Csernicskó I., Molnár J. (2010): Magyar anyanyelvű cigányok/romák Kárpátalján. PoliPrint, Ungvár, 118 p.
- Fedinec Cs. (2002): Kárpátaljai autonómia, határváltozások 1918–1944. In: Pásztor C. (szerk.) „... ahol a határ elválaszt”: Trianon és következményei a Kárpát-medencében. Nagy Iván Történeti Kör – Nógrád Megyei Levéltár – Szindbád Kht., Salgótarján – Balassagyarmat – Várpalota, pp. 415–436.
- Ferenc V. (2018): Az oktatási rendszer kulcsszereplői: pedagógusok Kárpátalján az ukrán válság éveiben. *Metszetek*, 7 (1), pp. 165–196.
- Four language laws of Ukraine (2019): Continuous limitation of language rights (1989–2019). Hodinka Antal Nyelvészeti Kutatóközpont, Beregszász, 22 p. (Letöltés helye: <http://hodinkaintezet.uz.ua/publikaciok/four-language-laws-of-ukraine-continuous-limitation-of-language-rights-1989-2019/>).
- Karácsonyi D. (2018): Felosztás vagy felemelkedés? Ukrajna, Európa „nagy tortája”. *Tér és Társadalom*, 32 (4), pp. 54–83.
- Kocsis K., Bottlik Zs., Tátrai P. (2006): Etnikai térfolyamatok a Kárpát-medence határokon túli régióiban (1989–2002). MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest, 197 p.
- Kovály K. (2019): Kárpátalja gazdasága. In: Kárpátaljai Magyar Fialok Gazdaságismereti Konferenciája: Gazdasági Kisokos. Momentum Doctorandus, Beregszász, pp. 24–27.
- Kovály K., Erőss Á., Tátrai P. (2017): „Hát megpróbálunk küzdeni”: átalakuló boldogulási stratégiák Kárpátalján az Euromajdan után. *Tér és Társadalom*, 31 (2), pp. 1–20.
- Magocsi P. R. (2006): The people from nowhere: an illustrated history of Carpatho-Rusyns. Padiak Publisher, Uzzhorod, 119 p.
- Molnár D. I. (2018): Perifériától perifériára. Kárpátalja népessége 1869-től napjainkig. MTA TK Kisebbségkutató Intézet – Kalligram, Budapest, 182 p.
- Molnár J., Csernicskó I., Braun L. (2016): Cigányok Kárpátalján. In: Szilágyi F., Péntes J. (szerk.): Roma népesség Magyarország északkeleti határtérségében. Partium Kiadó, Nagyvárad, pp. 91–108.
- Molnár J., Molnár D. I. (2005): Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztára, Ungvár, 120 p.

Tátrai P., Erőss Á., Kovály K. (2016): Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. *Regio*, 24 (3), pp. 82–110.

Tátrai P., Molnár J., Kovály K., Erőss Á. (2018): A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. *Kisebbségi Szemle*, 3 (3), pp. 7–31.

A Kárpátaljai Megyei Statisztikai Főhivatal honlapja (KMSF) (<http://www.uz.ukrstat.gov.ua/>).

Ukrajna Állami Statisztikai Hivatalának honlapja (UÁSH) (<http://www.ukrstat.gov.ua/>).

A 2001-es ukrainai népszámlálás honlapja (<http://www.ukrcensus.gov.ua/>).